

Index lidského rozvoje – dobrý globální ukazatel (?)

(Tomáš Hák – příklad, ukázka...)

Index lidského rozvoje je jedním z pokusů vyjádření sociální (také lidské, společenské apod.) dimenze udržitelného rozvoje (Kelley, 1991). Jeho autoři však nepřišli jen s narychlo vymyšleným ukazatelem, ale s celým konceptem lidského rozvoje chápaným jako proces rozšiřování lidských možností: *V principu mohou být tyto možnosti nekonečné a mohou se měnit v čase, ale na všech stupních rozvoje jsou pro člověka třemi nejpodstatnějšími z nich: možnost vést dlouhý a zdravý život, získat potřebné znalosti a mít přístup k prostředkům nezbytným k dosažení slušné životní úrovně. Nejsou-li tyto základní možnosti k dispozici, mnoho dalších příležitostí zůstane nedostupných*“ (UNDP, 1990). I přes své jasné vymezení je koncept kritizován zejména pro nezahrnutí dalších důležitých komponent lidského rozvoje. Toto „minimalistické“ pojetí – tedy vybrání pouze několika klíčových složek lidského rozvoje, které podmiňují další možnosti a rozvoj – lze ale také zároveň považovat za silnou stránku celého konceptu. I přes veškerou kritiku je to důležitý ukazatel, který by měl zůstat zachován a pravidelně reportován.

HDI vytvořil v r. 1990 Program OSN pro rozvoj (UNPD) v reakci na nezdravou dominanci HDP jako ukazatele celkového rozvoje společnosti. A. Sen (1985, 1989) chápal rozvoj jako rozšiřování možnosti či schopnosti (*capabilities*) člověka vést takový život, po jakém touží. Proto by i posuzování kvality života mělo vycházet z toho, jaké možnosti člověk má, aby svůj život žil tak, jak si představuje. Tomuto konceptu odpovídá metodika konstrukce indexu: základem jsou komponenty zdraví, vzdělávání a životní úroveň. Autoři sice viděli limity ukazatele, avšak měli za to, že protiváhou k všudypřítomnému HDP nemůže být nějaká sada ukazatelů a že je nutno vytvořit ukazatel „*stejně hrubosti jako HNP – jen jedno číslo –, avšak ukazatel, který není tak slepý k sociálním aspektům lidského života, jako je HNP*“ (UNDP, 1999).

Index umožňuje srovnání zemí mezi sebou a vytváření žebříčku pořadí zemí. Vzhledem k tomu, že vektor, jímž je HDI tvořen, má jen tři komponenty, nejsou srovnání tak obtížná a přitom lze HDI využít k dalším zajímavým analýzám. Např. Bahamy a Nový Zéland mají stejnou hodnotu příjmu na osobu, jejich naděje dožití i vzdělanost se však podstatně liší (tyto státy tedy svá bohatství využívají velmi rozdílně). Taková a podobná srovnání mohou politiky upozornit na země a/či témata, ve kterých by mělo dojít ke zlepšení. Dále, za dobu publikování indexu (již 30 let !) vznikla ojedinělá datová řada o vývoji společnosti jako celku. V neposlední řadě index je dobře srozumitelný jak decizní sféře, tak běžné populaci; je dobře interpretovatelný a z hlediska sběru dat poměrně nenáročný (data jsou k dispozici v mezinárodních databázích) (Sagar, Najam, 1998). Na druhou stranu se počet témat v indexu může zdát pro popis vývoje společnosti nepostačující. To však věděli sami tvůrci indexu – už první Zpráva o lidském rozvoji upozorňuje na to, že koncept lidského rozvoje není omezen jen na tři dimenze obsažené v HDI. Specificky zpráva jmenuje „*politickou svobodu, osobní bezpečnost, mezilidské vztahy a fyzické životní prostředí, které do velké míry unikají měření, avšak analýzy lidského rozvoje je nesmějí ignorovat*“ (UNDP, 1990). Do HDI však tyto a další koncepty nepronikly nejen kvůli metodologickým problémům s jejich měřením – tvůrci se také obávali, že rozšíření HDI o další rozměry by bylo spíše matoucí a zneprůhlednilo by základní představu o stavu a vývoji lidského rozvoje, kterou si prostřednictvím HDI politik či občan udělá.

Opravdu zásadní se mi v indexu zdá absence lidské svobody a lidských práv (dobré osobní HDI by dle současného konceptu vykazoval i člověk ve vězení, pokud by žil dlouho a měl

přístup ke knihovně). Pokud by svoboda či demokracie byla integrována do HDI, mělo by to měřitelný vliv na výsledky – výrazně by si pohoršily státy s nízkou úrovní demokracie, které nyní vykazují slušné výsledky – např. Spojené arabské emiráty nebo Kuba (obě země s relativně vysokým HDI jsou klasifikovány jako autoritářské režimy s nízkým indexem demokracie). Opačným případem je Kostarika – podle HDI má podobné postavení jako Emiráty a Kuba, avšak na rozdíl od nich jde o demokratickou zemi a v pořadí dle upraveného HDI by tedy musela stoupnout. Jiní odborníci ale přiznávají svobodě tak velkou důležitost, že by neměla být “směňována” za ostatní dílčí ukazatele v indexu. Oproti jiným proměnným v indexu je politická svoboda také mnohem méně stabilní, což by se přenášelo do celého indexu; a v neposlední řadě by celé hodnocení bylo subjektivnější. Např. Streeten (1994) tedy soudí, že pro sledování vztahu mezi svobodou a lidským rozvojem jsou zapotřebí dva samostatné indexy, nikoli dvě složky jednoho indexu. Podobně se do HDI nepodařilo zahrnout environmentální aspekt v podobě emisí CO₂ jako tzv. „sustainability-adjusted HDI“ (Pinéda, 2012).

Krize současného světa (ekonomická recese, terorismus, války mezi státy, nově se objevující nemoci ad.) ukazuje, že lidský rozvoj a kvalita lidského života jsou nadčasovým a veledůležitým tématem. Přes veškerou kritiku proto HDI považují za neocenitelný nástroj pro osvětu i globální správu lidských zdrojů. Stal se – vedle ekologické stopy – druhým nejznámějším “alternativním¹” ukazatelem rozvoje (Whitby, 2014). Zájem odborné veřejnosti dokumentuje více než 50 tis. odkazů na termín “Human development index” na serveru Google Scholar; ve veřejném internetovém prostoru (Google) lze pak nalézt přes 1 mil. odkazů. Srozumitelný index tak přitahuje pozornost k celé velmi obsažné zprávě o lidském rozvoji, která by sama větší pozornost asi nevyvolala a slouží tak jako brána k dalším relevantním informacím.

Zdroje:

- Bleys, Brent, and Alistair Whitby. "Barriers and opportunities for alternative measures of economic welfare." *Ecological Economics* 117 (2015): 162-172.
- Kelley, Allen C. 1991. "The human development index:" handle with care"." *Population and Development Review*: 315-324.
- Pinéda, 2012. Sustainability and human development: a proposal for a sustainability adjusted HDI (SHDI). <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/39656/>
- Sagar, D., Najam, A. 1998. The human development index: a critical review. *Ecological Economics*, 25, 249–264.
- Sen, A. K. 1989. Development as capability expansion. *Journal of Development Planning*, 19, 41–58.
- UNDP (každoročně). Human Development Report.

¹ ve smyslu doplňku k HDP